

KUIDAS PORTREREERIDA KOGUKONDA?

Mari-Ann Rimmel. Vennaste ja vete vald. Nabala kohajutud. Tartu-Nabala: EKM Teaduskirjastus, MTÜ Sõmerlased, 2017. 509 lk.

Eesti taasiseseisvumisaastad tõid meie humanitaariasse mõndagi uut ja huvitavat. Folkloristide poolel sai selgeks, et kohamuistendid – see on muistendite seas kõige heterogeensem, kõige nõrgema kunstitasemega, kõige laialivalgumata kompositsiooniga rahvajuturühm – on kõnekas suulise pärimusliku ajaloo allikas, sootsiumi identiteedi väljendus, ent ka abivahend arheoloogidele. Need tõdemused suunasid folkloriste arhiivürikute juurest maastikule inimese ja teda ümbritseva keskkonna minevikulist ning olevikulist suhet jälgima, alga-

tajaks Mari-Ann Rimmel. Võiks öelda, et kahe teadusvaldkonna esindajate – folkloristide ja arheoloogide kohtumine toimus maastikul, kuna kinnismuististe (kalmete, linnusekohtade, jäänukpõldude, ka peitleidude) uurimisega tegelevale arheoloogile oli kohapärimusel allikmaterjalina potentsiaali rohkem, kui seni arvatud oli.¹

„Inimese ja keskkonna vahelised suhted on nüüd muutunud nii oluliseks, et

¹ Vt V. Lang, Maastik ja kultuurmaastik arheoloogias. – Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis. (Publicationes Instituti Geographici Universitatis Tartuensis 91.) Toimetanud H. Palang, H. Sooväli. Tartu: Tartu Ülikool, geograafia instituut, 2001, lk 78–85.

need moodustavad akadeemilise teaduse jaoks täiesti vastuvõetava uurimisvaldkonna – ning seda mis tahes erialal,” märgivad artiklikogumiku „Tekst ja loodus” koostajad väljaande saatesõnas²; järelsõnas mõnab biosemiootik Kalevi Kull: „Kui lugeda 1970. ja 1980. aastate „Eesti Loodusi”, siis kaheldamatult märkab loodusest kirjutamise õige kõrget taset. Sealt leiame ka uuringud, mis annavad viited meie looduskultuuri arenguloo enamikule tähtsamatele teemärkidele. 1990. aastad aga on täitsa teist nägu. Raskuskese hakkab siis bioloogidelt humanitaaride kätte kalduma.”³

Pärimuslike teadmiste kiire taandumine ja muutumine ühiskonna murranguaegadel andis põhjust kirjandusmuuseumis ERA tööplaanidesse kavandada pikemaajaseid programmilisi välitöid Eestimaa valitud piirkondades. 1998. aastal loodi kohapärimuse uurimise töörühm. Esimene üllitis, mis pärast 1999. aasta täiendavaid kogumiseretki kaante vahele jõudis, oli põhjaliku arheoloogilise ülevaatega täiendatud raamat „Rõuge kihelkond. Paigad ja pärimus” (2001). Järgnes Järvamaa-ekspeditsioon, väljaanne „Arad veed ja salateed” ilmus 2004. aastal. Teise Lõuna-Eesti piirkonna kogumiku „Metsast leitud kirik. Mõtsast lõütü kerik. Urvastõ kohapärimus” (2010) koostaja oli Valdo Valper, süstemaatilisi välitöid alustati 2005. aastal. Põhja-Eesti valikpiirkondadest valmis Jüri kihelkonna Rae valla sünniaastapäeva puhul kogumik „Päritud paigad. Kohajutte ja legende Rae vallast” (2011), koostajaks Mari-Ann Remmel, kes oma kodukihelkonna Jüri pärimusmaastikust oli diplomitöö vormistanud juba 1991. aastal.

Asja ilmunud käsitlus Nabala kohajuttudest hõlmab vaid ühe valla, ometi on tegemist nimetatute seas kõige mahukama teosega. Traditsioonikand-

jate intervjuerimist ning paikade pil-distamist alustati 2010. aastal. Valla keskme ja vetevõrgu „naba-ala” moodustab Nabala mõis. Eraldatus teistest valdadest ja Tallinna linnast pole pelgalt maastikuline, asustuslooliselt on Nabala olnud järjepidev, ilmsete sugulussuhetega, vanapärase elulaadiga. „Pärimus on liikunud sugulusniite pidi, nii nagu vesi kannab infot mööda jõgesid, ojasid ja sooni” (lk 9). Neid niite on üsna hoolikalt harutatud: kohapärimuse uurijate töögrupiga Nabala teemal koostööd teinute nimestikus on üle 80 informandi. Töö käigus selgus, et XIX sajandi keskmes asutatud Arusta küla pärimuse kohta polnud ERA kogudes varem pea mingit teavet (lk 380).

Küllap on Nabala-raamatu sisu struktureerimisel toeks olnud varasem pärimuskogumike koostamise kogemus, kindlasti ka aastatega süvenenud teadmused kohapärimusest kui maastiku mentaalse kaardistamise verbaalsest asitõendist.⁴ Raamatu ülesehitus tundub küll raskepärane nii lugejale kui ka vist koostajale endalegi. Nimelt on rohkesti pärimustekste pikitud vaheladadena temaatilisse maastikukesk- ssesse peatükki (lk 33–72), kuid külastu tutvustustes on sellest hoidutud ning pärimustekstid moodustavad siin kompaktsed tervikud. Õnneks aitab ainestiku topograafias orienteeruda koharegister (lk 487–507) paikade põhi- ja rööpnimedega. Ajaliste muutuste taustal tuleb ilmsiks, kuidas maastik, selle iseloom ja omapära määrab asustuse ja asustus omakorda kujundab maastiku. Teateid muinasajal eksisteerinud külade kohta leidub säilinud ürikutes (nt Taani hindamisraamatu järgi 1241. aastal viis küla; abiks on ka hilisemad revisjonid). Mida lähemale ajas, seda kõnekam on maastik: pärimuspaikadeks on saanud ning tänapäeval pärandkultuuri objek-

² T. Maran, K. Tüür, Saateks. – Tekst ja loodus. Koost ja toim T. Maran ja K. Tüür. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 2000, lk 8.

³ K. Kull, Loodus ja keel: eesti öko- filo- soofia võtmed. (Järelsõna.) – Tekst ja loodus, lk 162.

⁴ Vt M.-A. Remmel, Kohapärimuse mõis- te, uurimisluugu ja tunnusjooned. – Muistis, koht ja pärimus II. Pärimus ja paigad. (Mui- nasaja teadus 26: 2.) Koost ja toim H. Valk. Tartu: Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, arheoloogia osakond, 2014, lk 13–70.

tidena arvele võetud kiviaiad, sepikojad, veskid jne. Mari-Ann Remmeli kogetu järgi on praegusajal pärandkultuuri kandjaks taludeaegne põlvkond. Paigaidentiteet on ühtlasi kogukonnaidentiteet, ning mida põhjalikumalt küsitleda ja kogukonna suhtlusvõrgustikku selgitada, seda kaugemale minevikku on võimalik jõuda. Arhiiviainese võrdlemisel elava pärimusega saab määrata mälu ulatust: see võib ulatuda sadade aastate taha.

Nabala kohajuttude raamatut iseloomustab põhjalikkus ja detailsus. Koostaja suhtumine vahendatavasse ainesse, nii selle füüsilisse (maastikulisse) kui ka vaimsesse väljundisse on altruistlik ning empaatiline. Võib eeldada, et kultuuriantropoloogilise suunaga vaade pärimusmaastikule ei saa olla rangelt ühte või kahte poolust silmas pidav. Kasuks on tulnud materjalikorpuse liigendus dominantteemade järgi. Peatükk „Vaateid Nabala pärimusmaastikule” koondab neli alajaotust, neist esimene „Loodus ja rahvausund” on ses mõttes tinglik, et käsitlus hõlmab maastikupilti kajastavat pärimust (karstinähtus, pühapaigad jms), teisalt aga kogukonna sünkretistlikke usundilisi hoiakuid (rahvaravi, maagiavõtteid). Eelnenust kompaktsem on läbilõige ajaloosündmustest nende järgnevuses ning pärimuslikus interpretatsioonis. Kolmanda alajaotuse moodustab kogukonna sotsiaalse elu vaatlus (haldusjaotus, keelepruuk, omavahelised suhted). Kirikuelu on eraldi rubriigis.

Kolmas üldpeatükk „Teekond läbi külade” moodustab enam kui poole raamatu kogumahust. Iga alajaotus (kokku

on neid kuus) sisaldab ka skeemi hoonete asukohtade ning kohanimedega. Asustusajaloolisele tähenduslike paikade tutvustusele lisandub ülevaade pärimuses kajastuvatest sündmustest ning tähelepanu leidnud isikutest, elulust, perekonnaloost jne. Pärimustekstid on temaatilises järjestuses, Teise maailmasõja järgset perioodi on puutunud põgusalt. Raamatu saatesõnas tunnistab koostaja: „Tahtsin Nabalat portreeterides kokku viia koha- ja kogukonnapärimuse, sest sajandeid paigal püsinud suguvõsad kuuluvad selle maa juurde” (lk 9). Maastiku füüsilise ja vaimse poole sümbioosis moodustub tunnetuslik tervik. Sellele aitavad kaasa fotod (u 240), osa neist pärit hoolega talitel hoitud perekonnaalbumitest, lisades tekstidele konkreetset ja emotsiooni. Kohalikule kodupaigatunnet väärtustavale kogukonnaliikmele on sellel raamatul hellakstegevvalt intiimne värving.

Nabala valla rahvas on ühistöös folkloristidega saanud oma suurteose, mille kõrvale võib võrdluseks panna paljusid kogukonnakeskseid raamatuid, koostatud vastavuses kohalike tegijate ning rahastajate hoole ja oskusega, kulu ja kirjadega. Kas mitmeaspektiline suurteos, kogukondliku ideoloogia olemuse esiletõoja, millel pole traditsioonilist ingliskeelset resümeeid ega toimetuskolleegiumi, meie teaduspoliitikute hinnangul ikka leiab koha teadustööde lahtris? Teisalt: kas meie riigijuhid ikka advavad, kui oluline on nüüdisajal rahva paigasuhe identiteeditunde säilitajana?

MALL HIEMÄE